

Ungaria post-Trianon și provocările geopolitice în zona Europei Centrale.

Un punct de vedere maghiar: Oscar Jaszi

(Post-Trianon Hungary and geopolitical challenges in Central Europe.

A Hungarian point of view: Oscar Jaszi)

Mihai MILCA

Abstract: *During this short study, the author brings to the attention of contemporaries the personality of Oscar Jaszi. Born in Transylvania, Jaszi asserted himself as a sociologist, political scientist and historian, laying the foundations of the Hungarian National Radical Civic Party (1914), carrying out a sustained political activity with Count Karoly Mihaly in the direction of carrying out reforms with a deep social, economic and institutional character and a fair policy towards national minorities was also considered. Following the collapse of the Austro-Hungarian Empire in the fall of 1918, Jaszi was appointed member of the Hungarian National Council and minister without portfolio, responsible for minority issues in the Karoly government. On November 13-14, 1918, Jaszi led the Hungarian delegation, which held negotiations in Arad with the representatives of the Romanian National Council, trying unsuccessfully to determine the stay of the Transylvanian Romania in Hungary. The failure of the government, the coming to power of Bela Kun and later of Miklos Horthy led Jaszi to analyze the post Trianon situation in the spirit of changing the paradigm regarding future relations with neighboring countries and a sincere and principled reconciliation with a view to reconstructing and establishing a new regional balance.*

Keywords: *Oscar Jaszi, Trianon, democracy, regional balance, reconciliation.*

Aproape fără excepție, percepția importanței istorice a unui eveniment, fie el politic, militar sau diplomatic – cum ar fi de exemplu un tratat de pace după încheierea unei conflagrații –, comportă la nivel public valorizări interesate succesive și redimensionări *a posteriori*,

concesii făcute unor reprezentări mitologice identitare, revendicative, compensatorii, vindicative, resentimentare a căror „raționalizare” ideologică este inconturnabilă și absolut vitală, energizantă pentru combustia unei obsesii naționale/naționaliste în timp. Este și cazul

Tratatului de Pace de la Trianon (1920)¹.

Acesta a fost semnat de puterile învingătoare și asociate reunite cu un an înainte la Conferința de Pace de la Paris cu Ungaria. Tratatul care se adaugă celor de la Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Sevres cu celelalte țări învinse în Primul Război Mondial (Germania, Austria, Bulgaria, Turcia), dincolo de aspectele sale politico-diplomatice și ecurile internaționale, a generat în mentalul colectiv al maghiarimii consecințe dramatice și traumatice însoțite de manifestări psiho-patologice cvasi-ireversibile și extrem de durabile. Și Germania anilor '20 ai secolului trecut a oferit același spectacol sumbru și deznădăjduit în care frustrarea și refuzul realității, orgoliul național rănit, intoleranța etnică, xenofobia, antisemitismul și dorința acerbă de revanșă au alimentat din plin propensiunile brutale de a restaura cu orice chip *statu quo ante*².

În epocă, tentativa puterilor învingătoare de a pedepsi pe cei vinovați de provocarea și continuarea absurdă a războiului, de a institui o pace justă, de a da popoarelor și naționalităților șansa de a se autodetermina și de a trăi între frontiere sigure fără a face obiectul opresiunilor și injoncțiilor din partea celor tari și puternici a fost nu de puține ori suspectată de ipocrizie neoimperială. Noua configurație geopolitică de după război a fost văzută nu ca o construcție dezirabilă pentru a satisface prin acte de voință ale Marilor Puteri și prin compromisuri negociate o necesitate

imperioasă de a se crea un cadru juridico-politic al echilibrului și securității Bătrânului Continent, cu precădere pentru zona atât de greu încercată, sfâșiată de conflicte inter-etnice, manifeste și latente a Europei Centrale și de Sud-Est. Pentru învinșii Marelui Război dispariția imperiilor decadente și compozite din punct de vedere național și etnic (cazul Imperiului Austro-Ungar) echivala cu o catastrofă teribilă de neacceptat. Tendințele de resuscitare a lumii de altădată, în care pangermanismul și hungarismul dominau fără alternativă Mitteleuropa și bazinul danubian, erau încă prezente și extrem de virulente nu doar în Germania, în Republica de la Weimar, ci și în Ungaria în perioada Republicii Sfaturilor (1919) și a contrarevoluției de dreapta sub conducerea „amiralului fără flotă” Horthy(1920).

„Brutalizarea” endemică și cotidiană a societăților europene, despre care amintea George L. Mosse, pe fundalul accentuării fenomenului de „naționalizare a maselor”³ au făcut ca, în Ungaria, precum în Germania, nostalgia pentru un regim autoritar sau predilecția pentru unul care să-și asume în mod expres și nedisimulat misiunea de a instaura o ordine restauratoare a grandorii și frontierelor de odinioară, să îmbrace forma iredentismului și revizionismului, a exclusivismului etnic și rasial, prin recurgerea la metode de extremă violență și terorism individual și de grup mergând până la terorismul de stat.

Trianonul a dat maghiarimii nu doar pretextul pentru a expanda în

spațiul Europei post-Versailles ca vector al unei politici revanșarde și revizioniste, ci și cautiunea unei victimizări colective, naționale. Trianonul nu mai era privit ca punctul final al sancționării juridice internaționale a unei construcții statale culpabile de agresiune militară împotriva țărilor vecine și a minorităților naționale subjgate, ci ca un Diktat „infam” care ar fi văduvit Ungaria de teritorii și populație. „Nefericita” Ungarie ar fi fost pe nedrept supusă răzbunării învingătorilor, umilintelor de tot felul și unor inadmisibile servituți.

Imediat dupa semnarea Tratatului de Pace de la Trianon, în cercurile conducătoare de la Budapesta și în diaspora maghiară s-a iscat un întreg concert propagandistic ce a reverberat și în mediile politice și presa din diferite țări europene și din SUA având ca laitmotiv nedreptatea făcută ungurimii de către Aliați și statele succesoare monarhiei cezaro-crăiești, corul revizionistilor hungariști de toate culorile lăsând falsa impresie a unei unanimități naționale ultragiate. Puține au fost vocile discordante și care au pledat pentru luciditate și toleranță, pentru respectarea dreptului internațional, pentru soluții pacifiste, democratice și constructive menite să contribuie la afirmarea unui climat de înțelegere și securitate europeană. Ele au fost acoperite de un fond sonor asurzitor. Împotriva lor s-a îndreptat o hulă stihinică, vitriolantă și nemiiloasă, proferându-se la unison acuzații de trădare, amenințări și cuvinte de batjocură demne de cel mai

lugubru reflex inchizitorial. Una dintre aceste voci curajoase aparținea unui intelectual de aleasă ținută umanist-democratică despre care astăzi, din păcate, se vorbește și se scrie prea puțin, dar care în primele două decenii ale secolului trecut a reprezentat un nume de referință în mediile universitare și în sfera vieții publice din Transilvania și Ungaria: Oscar Jaszi⁴.

Născut la Carei în 1875 într-o familie evreiască emancipată, acesta a urmat cursurile liceului în orașul natal, fiind coleg și, ulterior, prieten cu poetul maghiar Ady Endre. Cu solide studii în domeniul științelor sociale la Budapesta, Oscar Jaszi s-a afirmat ca sociolog, politolog și istoric, publicând totodată numeroase articole în presa democrată și liberală a vremii. A lucrat o prima perioadă ca funcționar la Ministerul Agriculturii, pentru ca apoi să îmbrățișeze o carieră universitară: profesor asistent la Universitatea din Cluj (1912) și profesor de sociologie la Universitatea din Budapesta (1919), Oscar Jaszi a pus bazele Partidului Național Civic Radical Maghiar (1914), desfășurând o susținută activitate politică alături de contele Károlyi Mihály în direcția înfăptuirii unor reforme cu profund caracter social, economic și instituțional, avându-se în vedere și o politică echitabilă față de minoritățile naționale. După colapsul Imperiului Austro-Ungar în toamna anului 1918, Jaszi a fost desemnat membru în Consiliul Național Maghiar și ministru fără portofoliu, responsabil

cu problemele minorităților în guvernul Károlyi.

În zilele de 13-14 noiembrie 1918 Jaszi a condus delegația ungară care a purtat negocieri la Arad cu reprezentanții Consiliului Național Român încercând fără succes să determine rămânerea românilor transilvăneni în cadrul Ungariei, cu promisiunea acordării unei largi autonomii acestora. Încercarea tardivă și neconvingătoare a guvernului Károlyi de a salva Ungaria „milenară” s-a soldat cu un previzibil eșec, românii urmându-și drumul spre Alba Iulia pentru îndeplinirea idealului sacru al unității naționale la 1 decembrie 1918.

Experiența dramatică a Revoluției Sfaturilor din 1919 condusă de Béla Kun și perioada ulterioară a contra-revoluției și instalării regimului Horthy l-au constrâns pe Jaszi să emigreze, întâi la Viena și apoi în S.U.A. În anii 1923-1924 a efectuat o vizită de documentare și un tur de conferințe în S.U.A., obținând în anul următor un post de profesor în domeniul științelor politice la Oberlin College unde a lucrat până în 1942. În 1931 a devenit cetățean american. A murit în 1957 în Oberlin, Ohio, SUA.

Într-un articol publicat în revista *Foreign Affairs* din anul 1923, Oscar Jaszi enunța și dezvoltă considerentele sale privind situația Ungariei post-trianonice în context european la începutul anilor '20 ai secolului trecut⁵.

Preocupat de perspectivele precare ce se ofereau Ungariei post-Trianon în condițiile schimbării

raporturilor de forțe și liniamentelor geopolitice ale Europei Centrale după încheierea Primului Război Mondial, Oscar Jaszi considera că în pofida stării dezastruoase economice, politice și morale în care se afla țara sa, securitatea regiunii danubiene impunea o modificare de paradigmă în privința raporturilor viitoare cu țările vecine și o reconciliere sinceră și principială în vederea reconstrucției și stabilirii unui nou echilibru regional.

Potrivit interpretării marxiste a istoriei la care în parte Jaszi adera ca urmare a simpatiilor sale ideologice, social-democratice și republicane, cauza Primului Război Mondial rezida în rivalitatea capitalistă și imperialistă dintre Germania și celelalte Mari Puteri industriale și comerciale ale lumii. Zona centrală și sud-est europeană prezenta la rândul său contradicții greu conciliabile între monarhia dualistă, respectiv Austro-Ungaria, statele balcanice și Imperiul Țarist. O caracteristică comună a acestor entități statale o constituia nedesăvârșirea unității lor interne; în cazul Imperiilor Habsburgic și Țarist fiind vorba de o aglutinare și o coabitare forțată a unor popoare și naționalități diverse, aflate în relații antagonice și manifestând adversități multisekulare; în cazul micilor țări din zonă fiind vorba de aspirații naționale neîmplinite și de o lipsă de organicitate a instituțiilor statului.

În aceste țări rolul conștiinței naționale a fost uzurpat de către clasele potentate, elite militare și dinastii preocupate să-și protejeze privilegiile

economice și să promoveze limba și cultura națiunii dominante în detrimentul minorităților etnice. Jaszi considera că Austro-Ungaria reprezenta un exemplu tipic, anacronic de civilizație medievală transpusă în plin secol al XX-lea cu o putere concentrată în Austria în mâinile birocrăției imperiale și armatei habsburgice, iar în Ungaria în cele ale clasei feudale maghiare reziduale, aliate cu marea finanță și un mic cerc de intelectuali aserviți. Ordinea constituită la nivelul Imperiului Austro-Ungar se sprijinea pe o politică de germanizare fațșă în Austria și pe una de maghiarizare forțată în Ungaria, îndreptate împotriva cehilor, slovacilor, românilor, sârbilor, croaților, slovenilor, rutenilor, polonezilor și italienilor, care constituiau o largă majoritate a populației⁶.

În Ungaria sistemul evidenția două reale și importante privilegii pentru clasele conducătoare: primul consta în excluderea clasei mijlocii și a etnicilor non-maghiari din oficiile guvernamentale, administrațiile locale și chiar din sferele elevate ale vieții culturale, iar cel de al doilea ținea de restricționarea exercițiului electoral și practicarea votului deschis care oferea oportunitatea pentru clasele conducătoare de a zădărnici nu doar acțiunea politică a minorităților naționale, ci și a țărănimii maghiare, precum și a muncitorimii de la orașe. Acest sistem arbitrar a reprezentat consecința ineluctabilă a unei structuri economice medievale a Ungariei, în care exista aristocrația, reprezentată de un număr de familii pe care

puterea imperială habsburgică le recompensase cu latifundii pentru merite militare și nu numai, în vreme ce mica nobilime și o mare parte a țărănimii ce luptaseră pentru independența națională fuseseră ocolite de privilegii, iar proprietățile deținute de către aceștia erau reduse, fragmentate și neproductive, accentuând decrepitudinea lumii rurale maghiare.

Ca un însoțitor al acestei situații, odată cu creșterea potențialului demografic al minorităților naționale din Ungaria și conștientizarea de către acestea din urmă a îndreptăririi aspirațiilor lor legitime, șovinismul maghiar a înregistrat cote tot mai ridicate. Sentimentele iredentiste ale slovacilor, românilor și slavilor de sud din Ungaria s-au întetit, consolidând alteritatea lor identitară în raport cu maghiarimea și sentimentul de comuniune fraternă cu conaționaliilor lor din afara imperiului⁷.

Toate aceste circumstanțe au concurat în a crea un anume echilibru politic problematic pe care încercările unor grupuri de inițiativă mizând pe o federalizare sui generis a monarhiei habsburgice nu au putut-o transforma într-o formulă politică viabilă care să salveze imperiul danubian și să contracareze excesele hungarismului de tip neofeudal. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand care împărțășea anumite iluzii federaliste sub tutela Austriei, declanșarea Primului Război Mondial și succesiunea evenimentelor politico-militare pe diferite teatre de operații ce au adus Austro-Ungaria în fața unui dezastru pe toate planurile, eșecul diplomației

secrete atât a Vienei, cât și a Budapestei, tentativele în extremis ale cercurilor liberale, socialiste și democratice din emigrația maghiară și ale intelectualilor grupați în jurul contelui Károlyi de a denunța imperialismul german și eforturile lor zadarnice de a se oferi ca interlocutori în cadrul unor tratative pentru o pace separată cu Aliații, au făcut posibilă nu doar disoluția Imperiului Austro-Ungar, ci și desprinderea Ungariei, cu riscurile de rigoare, din chingile dualismului cu Habsburgii de care profitase de la 1867 până în toamna anului 1918.

Înfrângerea Puterilor Centrale s-a soldat cu prăbușirea totală a Austriei și Ungariei și instaurarea marasmului, haosului și anarhiei în toate provinciile defunctului imperiu danubian. Structurile politice, administrative și militare ale Imperiului Austro-Ungar s-au dezagregat. Revendicările grupurilor naționaliste s-au făcut auzite cu extremă claritate și vehemență. Totodată, sub iradiația exemplului rusesc pericolul bolșevizării armatei aflate în descompunere a devenit iminent, iar emulii maghiari ai lui Lenin și Troțki au reușit să capteze nemulțumirile muncitorimii din zonele urbane și ale țăranimii paupere pregătind cucerirea violentă a puterii. Conte Károlyi, din al cărui cabinet de miniștri a făcut parte și Oscar Jaszi, a eșuat în atingerea obiectivelor generoase pe care le propunea societății maghiare. Guvernarea sa efemeră, lipsită de vitalitate și suport popular a cedat puterea bolșevicilor maghiari. Refor-

mele politice și economice care ar fi putut direcționa Ungaria pe un traiect democratic nu au putut fi implementate, cei care au câștigat puterea, oamenii lui Béla Kun, au instaurat o dictatură sângeroasă și teroristă și s-au lansat într-o criminală aventură, într-un război de agresiune la adresa Cehoslovaciei și României, înscriindu-se în tradiția statornică a șovinismului și hungarismului de odinioară. Înfrângerea Republicii Maghiare a Sfaturilor, declanșarea revoluției „albe” cu întreg cortegiul său de atrocități, aducerea la putere a amiralului Horthy și adjudecarea sloganurilor revanșarde și revizioniste – ca expresie a unei politici de stat declarate anti-Trianon – au alienat fără drept de apel șansele Ungariei de a se afirma ca un actor credibil și creditabil în spațiul geopolitic danubian alături de Cehoslovacia, România și Iugoslavia⁸. Analizând situația creată la începutul anilor '20 ai secolului trecut din Europa Centrală, Oscar Jaszi a fost obligat să recunoască faptul că în multe regiuni problema naționalităților își găsisese o relativă și reparatorie rezolvare. Apăruseră noi state naționale, care, fără a fi pe de-a-ntregul omogene, dobândiseră o existență independentă și suverană. Vechile iredentisme își pierduseră rațiunea de a fi. Fostele imperii opresoare se năruiseră și fuseseră aruncate în lada de gunoi a istoriei. Rămășițele feudalismului, în special din sfera proprietății și relațiilor de producție din agricultură, lăsaseră locul unor reforme îndelung așteptate care au consolidat osatura

economică de factură capitalistă a noilor state naționale din Europa Centrală. Dar – mai sublinia Jaszi – în Europa Centrală și de Est sarcina trasării în mod absolut echitabil a unor frontiere etnografice riguroase între diverse popoare a fost una dificilă întrucât diferitele națiuni și naționalități trăiau de secole pe anumite teritorii disputate în cadrul cărora relațiile dintre ele erau inextricabil întrepătrunse. În consecință, de acum înainte era inevitabil ca interesul pentru problematica minorităților naționale să își afle sacrificarea în raport cu principiul construcției unui cămin național pentru majoritatea omogenă a populației, de la care se revendicau statele națiuni beneficiare. Apărea astfel riscul manifestării unor noi iredentisme, poate chiar mai periculoase decât cele vechi deoarece ele conțineau elemente care potențaseră altădată poziția dominantă și superioritatea culturală a conștiinței naționale a grupurilor etnice cândva majoritare ce deveniseră minoritare ca urmare a redesenării frontierelor după Versailles și Trianon⁹. Cu toate precauțiile cu care au acționat făuritorii păcii după Primul Război Mondial și cu toate garanțiile preconizate în materie de minorități în textul tratatelor încheiate între învingători și învinși, suspiciunile reciproce între noile majorități și grupurile minoritare, departe de a se aplată, s-au intensificat. O atmosferă saturată de animozități naționale și conflicte inter-etnice, năzuințe iredentiste refulate și temeri psihotice

legate de tendințele asimilaționiste ale noilor state națiuni au favorizat resuscitarea unor iluzii paseiste, a unor mituri politice și naționale cu adânci rădăcini istorice care au obstrucționat reconcilierea majorităților naționale cu minoritățile etnice¹⁰.

Minoritatea maghiară, nevoită să își ducă existența în afara frontierelor Ungariei post-trianonice, în țările limitrofe – Cehoslovacia, România, Iugoslavia – s-a trezit în situația pe care în cadrul monarhiei dualiste Budapesta o rezervase slavilor și românilor. Grupuri mai mult sau mai puțin compacte de maghiari ocupau fie fâșii de teritoriu, fie enclave aflate la mare distanță de noile granițe ale Ungariei. Cifrele referitoare la populația maghiară aflată în cuprinsul altor state, vehiculate de Budapesta, au fost de cele mai multe ori supraestimate la peste 3 milioane. În realitate trebuie însă ținut cont de faptul că un număr important de etnici maghiari a emigrat în țară-mamă ori s-a alăturat diasporei. Pe de altă parte, anumite elemente demografice pe jumătate asimilate în perioada dualismului (în special evreii) s-au adaptat noii situații preferând fie asimilarea în sânul populației majoritare, fie afirmarea identității proprii. Un procent consistent al populației evreiești maghiarizate a continuat însă să folosească limba maghiară și să se revendice din punct de vedere cultural din zestrea spirituală central-europeană¹¹. Nici Jaszi, ca mulți intelectuali maghiari, nu și-a putut însă disimula sentimentul de amără-

ciune că Ungaria dezmembrată era și una „mutilată”. Ideea Ungariei „mutilate” a slujit regimului Horthy să plaseze țara într-o postură de victimă având ca opțiune refuzul realităților istorice, exacerbarea antagonismelor cu statele vecine în vederea revizuirii frontierelor chiar și cu prețul unor viitoare conflicte militare.

Pledând cauza Ungariei „mutilate”, Jaszi considera că șansele unui parcurs democratic și pașnic în contextul noii Europe ar fi fost, fără îndoială, posibil: adoptarea de reforme instituționale și economice, eliminarea reminiscentelor și a exponenților modului de dominație feudală din societatea maghiară, democratizarea vieții publice, eliminarea activității grupurilor paramilitare, adoptarea unor inițiative energice în dezvoltarea cu bună credință a unor relații culturale și economice cu țările vecine. Restaurarea integrității naționale și culturale a maghiarimii ar fi presupus de asemenea protejarea relațiilor între țara-mamă și minoritatea maghiară din teritoriile detașate prin Tratatul de Pace de la Trianon. S-ar fi putut crea astfel premisele pașnice pentru corectarea unor situații litigioase și injustiții făcute maghiarilor la Trianon, mergându-se în anumite situații la eventuale rectificări de frontiere de comun

acord cu țările vecine¹². Dar aceste perspective nu puteau fi luate în considerație atât timp cât la Budapesta nu funcționa un guvern democratic. Regimul Horthy era din păcate antiteza brutală și contraproductivă a unei reconcilierii sincere între Ungaria și celelalte state din bazinul danubian.

Concluzia lui Jaszi este că problema Ungariei trianonice constituia cheia multor altor chestiuni presante ce contrapuneau statele din Europa Centrală. În absența unei complete democratizări a Ungariei, în absența schimbării radicale a politicii sale interne și externe, echilibrul și securitatea întregii zone continuau să fie periclitate și un nou război în această parte a continentului putea deveni inevitabil.

Cu foarte puține amendamente considerațiile geopolitice avansate de Oscar Jaszi privind raporturile Ungariei post-trianonice cu țările din imediata sa vecinătate, subsumate sferei mai largi a raporturilor de forțe din Europa de după Primul Război Mondial, își păstrează pertinenta, relevanța și actualitatea chiar și acum, la 100 ani după ce Trianonul a devenit un punct de referință istorică majoră, fundament trainic, politico-juridic, al unei arhitecturi continentale durabile.

Note

- ¹ Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbârna, *Tratatete de Pace ale României 1919-1920*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2017, a se vedea „Studiul introductiv” și textul Tratatului de Pace de la Trianon. Vezi și Mihai Milca, „Recunoașterea internațională a Marii Uniri”, în revista *Timpul*, nr. 228 (martie 2018).
- ² Vezi V.V. Tilea, *Ațiunea diplomatică a României, noiembrie 1919-martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, în special subcapitolul „Sforțările maghiarilor și maghiarofililor”, pp. 50-54.
- ³ George L. Mosse, *La nazionalizzazione delle masse. Simbolismo politico e movimento di massa in Allemania 1815-1933*, Il Mulino, Bologna, 1998. De notat că: „reflecțiile (lui George L. Mosse, nota ns) asupra „naționalizării maselor”, asupra rolului miturilor și riturilor în mișcările politice, asupra atitudinilor omului și masei în fața dilemelor modernității sunt o contribuție culturală de mare valoare pentru a înțelege natura politicii de masă moderne și pentru a conștientiza rolul puterii iraționalului în istoria epocii noastre”. Donatello Aramini, George L. Mosse, *L'Italia e gli storici*, Franco Angeli, 2010, p. 116. A se vedea și Angel Alcade, „La tesis de la brutalizacion (George

L. Mosse) y sus criticos: un debate historiografico”, în *Pasado y Memoria*, Revista de Historia Contemporanea 15, 2016, pp. 17-42, Emilio Gentile, *Il fascino del persecutore. George L. Mosse e la catastrofa dell'uomo moderno*, Carocci, Roma, 2007.

- ⁴ O biografie minuțios documentată a lui Oscar Jaszi, dublată de o analiză a operei și semnificațiilor acesteia în contemporaneitate, a fost publicată în urmă cu mai bine de un deceniu: Gyorgy Litvan, *Twentieth-century prophet: Oscar Jaszi, 1875-1957*, Central European University Press, 2006.
- ⁵ Oscar Jaszi, „Dismembered Hungary and Peace in Central Europe”, în Revista *Foreign Affairs*, vol. 2, issue 2, 15 dec. 1923, pp. 270-280.
- ⁶ *Ibidem*, pp. 270-271.
- ⁷ *Ibidem*, pp. 271-272.
- ⁸ *Ibidem*, pp. 274-275.
- ⁹ *Ibidem*, pp. 275-276.
- ¹⁰ Th. Ruysen, *Les Minorites Nationales d'urope et la Guerre Mondiale*, Les Presses Universitaires de France, Paris, 1923, p. 301 și Oscar Jaszi, „Dismembered Hungary and Peace in Central Europe”, pp. 279-280.
- ¹¹ Oscar Jaszi, „Dismembered Hungary and Peace in Central Europe”, *op. cit.*, p. 277.
- ¹² *Ibidem*, p. 278.

Bibliografie**Lucrări cu caracter general și special**

ARAMINI, Donatello, MOSSE, George L., *L'Italia e gli storici*, Franco Angeli, 2010.

CALAFETEANU, Ion, SBÂRNĂ, Gheorghe, *Tratatete de Pace ale României 1919-1920*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2017.

GENTILE, Emilio, *Il fascino del persecutore. George L. Mosse e la*

- catastrofa dell'uomo moderno*, Carocci, Roma, 2007.
- LITVAN, Gyorgy, *Twentieth-century prophet: Oscar Jaszi, 1875-1957*, Central European University Press, 2006.
- MOSSE, L. George, *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, New York: Howard Fertig, 1975.
- RUYSSSEN, Th., *Les Minorites Nationales d'Europe et la Guerre Mondiale*, Les Presses Universitaires de France, Paris, 1923.
- TILEA, V.V., *Acțiunea diplomatică a României, Noiembrie 2019-Martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925.
- JASZI, Oscar, *Revolution and Counter Revolution in Hungary*, London, P.S. King & Son, 1924.
- IDEM, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, University of Chicago Press, 1929.
- IDEM, *Proposed Roads to Peace*, New York, The Abingdon Press, 1932.
- IDEM, *Homage to Danubia*, Lanham MD: Rowman & Littlefield, 1995.
- IDEM, and John D. Lewis, *Against the Tyrant. The Tradition and Theory of Tyrannicide*, Chicago Free Press, 1957.

Articole

- ALCADE, Angel, „La tesis de la brutalización (George L. Mosse) y sus criticos: un debate historiografico”, în *Pasado y Memoria*, Revista de Historia Contemporanea 15, 2016, pp. 17-42.
- JASZI, Oscar, „Dismembered Hungary and Peace in Central Europe”, în *Foreign Affairs*, vol. 2, nr. 2 (December 15, 1923), pp. 270-281.
- IDEM, „Kossuth and the Treaty of Trianon”, în *Foreign Affairs*, vol. 12, nr.1, (oct. 1933), pp. 86-97.
- IDEM, „Neglected Aspects of the Danubian Drama”, în *The Slavonic and East European Review*, vol. 14, nr. 40 (july 1935), pp. 53-67.
- MILCA, Mihai, „Recunoașterea internațională a Marii Uniri”, în revista *Timpul*, nr. 228 (martie 2018).